

Богумил Храбак

ПОДГОРИЧАНИ ТРГОВЦИ XV, XVI и XVII ВЕКА ПРЕМА КОТОРСКОЈ И ДУБРОВАЧКОЈ ГРАЂИ

Као резултат децентрализације и самоуправљања у друштвено-политичком животу као и релативно многобројних истраживачких кадрова, у нашој историографији се у последње време наглашено посвећује пажња прошлости градских насеља као значајнијих средишта привредне и културне делатности. После показаних резултата у том смислу у Србији, Босни и Херцеговини и Македонији, и у Црној Гори се пришло тој врсти научног рада на ширем плану, мада већ давно постоје извесне примарне монографије неких вароши СР Црне Горе. У наше време реч је пре свега о акцији за писање историје Подгорице (Титограда) и Херцег-Новог. Овај текст је и настао као прилог поменутој акцији на изучавању повести републичке метрополе Црне Горе.

Обухватније скице прошлости Подгорице постојале су и досад. То су радови Илије Радуловића,¹ Николе Шкерковића² и Андрије Лаиновића.³ Поред тога написано је неколико корисних прилога који употпуњавају или се критички осврћу на постигнути истраживачки ниво.⁴ Сви ти обухватнији радови кад је реч о ранијој прошлости обухватили су изворе на српском језику, неке наративне или опште познате изворе и само су наговештени поједини подаци у которском архиву, често наведени сасвим погрешно. Професор Бранислав Ђурђев у једном прилогу обухватио је питање Подгорице са становишта турске документације XV столећа. Занимљиво је да ни професор Михаило Ј. Ди-

---

¹ *Подгорица, Гласник Географског друштва, XIV, Београд 1928; Титоград, прошлост и развитак, Зборник радова V конгреса географа ФНРЈ, Цетиње 1959.*

² *Подгорица и њена околна од најстаријих времена, Шематизам Зетске бановине, Сарајево 1931 (и посебно).*

³ *Кратак поглед на прошлост Титограда. Популарно-научна скица, Цетиње 1950.*

⁴ На жалост, никаквих конкретних података о везама Подгоричана и приморја нема у чланку Р. Драгићевића (писаном на основу познатих чињеница) под насловом *Везе Зете — Црне Горе са јадранским приморјем*, Записи, књ. VIII, св. 3, стр. 129—36 и св. 4, стр. 193—95 (март и април 1935).

нић, познат по својој истраживачкој упорности, није саопштио већину дубровачких архивских података за XV век.

Циљ овога рада је да исцрпи вести которског и дубровачког архива о Подгорици од првих архивских књига до средине XVII столећа. Података нема много и они се тичу искључиво трговине и пословних веза Подгоричана са зајмодавцима и трговцима у поменута два позната средњовековна средишта на јадранском приморју нашега језика. Изузев изузетно сачуваних докумената за XIV век, ти записи су груписани у две хронолошке групе, односећи се на период од 20-их до 50-их година XV и на крај XVI и прве деценије XVII века. Да би се ти нови изворни наводи могли сместити у историјске токове феудалног доба, у уводном делу навешће се неке познате чињенице које се тичу привредне делатности нешто ранијег времена.

I. — Подгорица од првих деценија XIV до 20-их година XV столећа

Прве наводе о Подгорици, ослоњене и на основу архивске грађе, дао је Константин Жиречек у свом познатом прегледу о историји Срба. Он говори о насељеницима из Подгорице у Котор у XIV веку. У првим деценијама XV века град је представљао седиште деспотовог војводе и под њим су били област града Медуна и племена Пипера и Васојевића. Кад је први пут угушен живот деспотовине, Подгорица је прешла у руке Стјепана Вукчића, који је Подгорицу и Медун предао деспоту Ђурђу, кад је почео да обнавља државу. Његов намесник подигао је свој двор у Подгорици. За Жиречека Рибница је „по свој прилици исто што и доцније Подгорица“.⁵

Већина историчара, оних који су родом Црногорци, узима као сасвим сигурно да је Подгорица зрелог феудализма заменила Рибницу раног феудализма а ова антички *Birziminium*. Наведени су и један егзактан аргуменат о траговима римског водовода, једног трговачког насеља на месту данашњег Титограда и афирмативна мишљења угледних страних археолога.⁶ Професор Динић, позивајући се на Томашека, довео је у сумњу ово мишљење, критикујући Милана Шуфлаја, али не помињући и остале који се с том претпоставком слажу. Ако је сумња у погледу античког насеља с археолошким остацима хиперкритична,

⁵ К. Жиречек, *Историја Срба II*, Београд 1952, 149, 322, 326, 386; I, 148, 370.

⁶ И. Радуловић, *Титоград*, 224.

дилема о односу Подгорице и Рибнице је оправдана,⁷ јер, као што се зна, оба имена се неко време упоредо јављају.

Најстарији подаци о Подгоричанима сачувани су у првој књизи садашњег которског архива. Јован (Иван) из Подгорице, зет Венча, обавезао се 14. августа 1326. да ће Ивану Главатом платити 300 перпера за три месеца, тј. док се са свог путовања не поврати у Котор.⁸ Други помен навео је К. Јиречек за 1330. годину, кад се у которској документацији, наводно, помињу трговци кожом и обућом из Подгорице.⁹ Није јасно какву је то књигу которских архива имао у рукама, јер у првој, објављеној књизи, таквог записа нема, а нема га ни у књизи Ја (Кукуљевићевој), јер у тој књизи грађе за ту годину — просто нема. Занимљиво је да од тога навода проф. Динић није правио, ваљда зато што се није могао ослонити на њега, неко своје подробније изучавање которске грађе или и сувише верујући у општу теоријску могућност — да су се неке књиге за последњих неколико деценија, од Јиречековог времена загубиле (и да се за то не зна). Трећи архивски податак из краја XIV века била би белешка „у Судском архиву у Котору, у којој се помиње Рајани де Подгорица“¹⁰ Ни тај податак долепотписани није видео. У по-

⁷ М. Ј. Динић, *Настајак два наша средњовековна града*, Прилози КЈИФ XXXI, 3—4, Београд 1965, 203. — У вези с тим проф. Динић изричито каже: „Кад се то зна а има безброј случајева да су жупе, па чак и мање или веће области добијале име по реци која кроз њих протиче, може се лако доћи до закључка да Рибница није име насеља које је касније замијењено каснијим Подгорица. За такав закључак одлучују и неке друге околности. Рибница нам је позната само из ових извора: да није очувано до најновијег времена име речице, не би свакако ни могло доћи на помисао да је помен првобитног имена Подгорице. То је сасвим природно да се очувало име реке када је опште познато колико имена река преживљују вековне промене и у крајевима са бурном прошлошћу као што је Балкан. Није ипак природно да једно насеље још пре турског завојевања промени једно наше име исто тако нашим. Подгорица се као већ доста развијено место појављује у споменицима већ у првој половини XIV века, у ствари одмах када потичу најстарији детаљнији подаци о овим крајевима. Када не постоји никакво сведочанство да је Рибница као насеље уопште постојала, не можемо се много опирати тумачењу које нам сам Провенчани намеће“ (Исто, 201—2). — Доле потписани се слаже с проф. Динићем да Подгорица није исто што и Рибница.

⁸ А. Mayer, *Kotorski spomenici*. Prva knjiga kotorskih notara od god. 1326—1335, Zagreb 1951, str. 38, № 56.

⁹ К. Јиречек, *Скадар и његово земљиште у средњем веку*, Гласник Српског географског друштва III—IV, 153.

¹⁰ И. Радловић, *Титовград*, 225. — Мистификација которских навода је фантанна. Пошто је Јована (Ивана) из Подгорице као »Janus de Podgorice« везао за 1330. годину, А. Лаиновић је за ту прву которску архивску књигу рекао: „Доцније, године 1337. помињу се у истој књизи још и ови пословни људи из Подгорице: Рајас, његов син Богдан и неки Радован де Подгорица“, позивајући рад Н. Шкерковића (*Кратак поглед*, 15—16). Ништа од тога не стоји већ зато што прва књига которског архива не допире до 1337. године.

вељном материјалу постоји помен у повељи цара Душана, датираној 2. маја око 1355, издатој манастиру Хилендару.¹¹

Треба прихватити да је средином XIV века Подгорица већ била значајније трговачко место. Али, разуме се, не позивајући се на мистификоване податке који један од другог преносе за-вичајни историчари. У науку су уведени неки феудалци — пословни људи,¹² од којих би трећи по реду био Драгомир, који је дао „при крају XIII вијека неке феуде Морачком манастиру ради васпитања његовог сина у Морачком Манастиру“.¹³

II. — Пословни захвати Подгоричана од 20-их до 50-их година XV века

Први следећи архивски помен Подгорице односи се на 1427. годину. Осамнаестога децембра те године Дубровчанин Иван Петра Жупан поставио је за своје пуномоћнике Лауренција Ђ. Руђија и Ивана Теодорова Уриција, грађане и житеље Бара, да уберу оно што му припада од Богоја Ђурића из Бара и од Павла Братосевића и његове браће, дужника Жупанових.¹⁴ Браћа Павлова морала су бити пословни људи који су излазили у медитерански свет преко Бара, користећи капитал Дубровника.

Тада, а вероватно и раније подгорички трговци су долазили у Котор, најближе и најпогодније морско пристаниште за равницу око Мораче, на којој се као главно трговиште већ знатно раније морала уздићи Подгорица. Ова констатација се не може архивски покрити, јер за 20-те године нема сачуваних архивских књига. Тај ранији развитак Подгорице као средишта трговца доказује се посредно — последицама такве стварности, тј. јављањем људи који су, повијајући се за потребама и могућностима, одлазили у суседне градове да ту увећају послове. При-

¹¹ Ст. Новаковић, *Законски споменици српских држава средњег века*, Београд 1912, 429.

¹² Андрија Лаиновић (стр. 14), на пример преноси из књиге Јагоша Јовановића (*Стварање црногорске државе и развој црногорске националности*, Цетиње 1948, 18) помен зетског феудалца Рагислава „са феудима око Рибнице“, који је био „за читаво вријеме Урошеве владе главни посредник у трговини између Дубровника, а касније и Котора, и рашког двора и знатног броја тржишта у Рашкој. Он је дочекивао и испраћао караване, обезбјеђивао им пут стражама и подигао неколико успутних станица за одмор и конач каравана, што му је донијело такве приходе да је био најмоћнији феудалац у Зети у то вријеме“. Могао се пренети и један други навод, тобоже из дубровачког архива, када се све тако паушално зна, мада се не консултују приморски архиви (за које треба бити стручно спреман): „У околини Рибнице (данашњег Титограда) феудалац Никола, према једном запису из Дубровачке архиве, побунио се против Душана и заплјенио неки богати караван, који је од Бара ишао за царски двор“ (стр. 23).

¹³ А. Лаиновић, н.д., 14.

¹⁴ Хисторијски архив у Дубровнику (у даљем тексту: ХАД) Div. not. XV, лист 159 (Paval Bratossevich et eius fratribus de Podgoriza).

родно је да је та сеоба најпре била усмерена у правцу Котора. Током 30-их година XV столећа, за које време постоје обилнији архивски записи; у највећем насељу бококоторског фјорда, у Котору, живело је и радило неколико Подгоричана.

Највише докумената тога времена говори о Бојку Ђиновичу који је 1430. године сигурно већ био настањен и ожењен у Котору. Бојко из Подгорице, како су га обично записивали, био је по првобитном занимању обућар, те је због конјунктуре у погледу кожа и кожарског заната, без сумње као и многи други туђинци обућари, сишао у Котор да побољша своје животне услове. Када се може посматрати преко архивских листова он је већ био угледан пословни човек у годинама, сопственик неколико кућа, који је приметно почео да улаже новац у некретнине. У току 1440. године можда га је мамац за профитом (ако не се та након женине смрти) повео у коју другу средину, јер се већ 6. јануара 1441. бележи као „бивши трговац у Котору“. Године 1430. он је са још двојицом других житеља Котора средње имућнијег слоја одређен за извршиоца тестаментa покојног Стјепана Бојкова.¹⁵ Према једној погодби, учињеној октобра 1429, он је у лето 1430. продао једну своју кућу (у пределу цркве св. Луке). У то време он је сигурно поседовао и један виноград.¹⁶ Последњих дана те године он је закључио пословну заједницу (уз половину добити) са једним богатијим Которанином, примивши од њега сто которских перпера обртног капитала, али, уз услов да трговину може водити како у месту тако и ван њега само уз одобрење компаноа. Он је, на пример, са једног брода купио и неко уље за продају.¹⁷ Следеће године, међутим, и он се јавља као веровник, дајући робу (кожу) и друго на вересију с тим да му се дугујући износ исплати око првог наредног Божића, од које ће дана, уколико исплата не буде извршена, тећи камата од 20% годишње.¹⁸ И тада се ангажовао око продаје једне куће.¹⁹ Године 1435. умрла му је жена Ђура, те је регистрован њен тестамент; она је сву миразну имовину оставила своме мужу, против чега су приговор учинила њена браћа.²⁰ Управо дан пре представљања последње Ђурине воље јавности, Бојко је купио парцелу земље.²¹ Бивши обућар Бојко је 1438. пословао у суседству богатих људи (јер је те године једна кућа у непосредном суседству продата за значајну своту од 300 перпера). У то време он је поново куповао земљу — 12 квадрањола у Прчању.²²

¹⁵ Историјски архив у Котору (у даљем тексту: ИАК), Судско-нотарски списи (у даљем тексту: СН), књ. V, стр. 34а.

¹⁶ ИАК, СН V, 110 и 106—7.

¹⁷ Исто, 101 и 167.

¹⁸ Исто, стр. 160 и 201.

¹⁹ Исто, 157.

²⁰ Исто, 672 (браћа Радмило и Рако).

²¹ ИАК, СН V, 674 (парцела се налазила између поседа цркве св. Марије и цркве св. Јакоба).

²² Исто, 839 и 822.

Годину дана касније он је једном досељеном Конављанину, мужу своје нећаке, продао најпре једну а затим још једну кућу у суседству оне у којој је становао, опет у близини цркве св. Луке; то је учинио и са једном кућицом, која је прешла у посед једног Прчањанина.²³ Првих дана 1441. године Бојко је поменутом Конављанину (иначе по занимању морнару) продао један виноград у Прчању. Непуне три недеље касније Бојко је изразио жељу да станује у манастиру св. Ђорђа, уз извесне материјалне обавезе према опату; приложио је манастиру после смрти трећину поседа на брду Поражди (под закупом) и половину млина у Морињу.²⁴ То је, дакле, био животни пут једног малог занатлије из Подгорице, који је деценију пре повлачења из привредног живота показивао сталне даље успоне.

Подгорички мајстор истога заната који је у то доба радио у Котору био је Милоје Зупковић, који је 1439. продао једном Дубровчагину половину куће на Шурању.²⁵ Можда није случајно што су Подгоричани продавали своје куће досељеницима из Дубровачке Републике, с којима су, као такође људи са стране, свакако лакше ступали у пословни контакт. Подгорички обућар био је и неки Златко који се у которским актима јавља 1431—1437. године. Он се трипут задуживао на коже, и то једном и код неког улцињског трговца који је често био виђен у Котору; своите су у та два случаја биле доста скромне, а у једном је количина купљеног ипак била значајнија.²⁶ Јуна 1431. Златко је са своја два пословна друга, са Миоком Бошковићем и Богославом Поповићем, Подгоричанином, примио од двојице которских зајмодаваца новац на добит, с тим да тим капиталом (вероватно представљеним у текстилној роби) тргује у Србији.²⁷ Миок Бошковић је, априла 1436, склопио и сам пословну заједницу с једним Которанином, примивши 200 перпера са зарадом попола.²⁸ Поменути Златко Бошковић није се зауставио у Котору, него се ускоро обрео у Драчу, добро схвативши могућности на значајнијем североарбанашком кожарском тржишту. Он је у Драчу и умро, пошто му је један Которанин који се бавио у Драчу написао опоруку (4. марта 1440); тестаменат показује да је он имао посед у Подгорици, вероватно настао из његове занатско-трговачке делатности у туђем свету, да је имао повише сребрине, од које су неке минђуше и један сребрн појас били заложени у Котору, где је имао у залогу неки калај (који је довожен са Запада, нарочито преко Венеције).²⁹

²³ Исто, 923 и 933, 934 (сусед кућице био је по професији златар).

²⁴ ИАК, СН VII, 80—1 и 92.

²⁵ ИАК, СН V, 922.

²⁶ Исто, V, 28; VI, 26 (163 балшићка перпера) и 125.

²⁷ ЈАК, СН V, 193 (78 балшићких перпера; 2/3 зараде Подгоричанима, а 1/3 Которанима).

²⁸ ЈАК, СН XIV, 591.

²⁹ ИАК, СН V, 973.

Појава неколицине обућара из Подгорице који су у Котору и даље куповали коже, тканине па и другу робу, те се тако упуштали у чисту трговину, морала би сведочити најпре о развијености обућарског заната у трговини под Горицом. Судаћи по именима, међу тим људима било је појединача који су вероватно били арбанашког (Ђиновић), односно влашко-романског (Миок, Ђура) порекла. Пословно опредељење с једне стране на Србију а с друге на зетски Бар и Улцињ, Котор и арбанашко приморје било је природно, јер је Подгорица управо и била на путу између Србије и Боке, односно поменутог приморја. О присуству Подгоричана у Бару сведочио је и један дубровачки докуменат (1438): један Дубровчанин, који није дошао деспоту ради правдања неких рачуна, изговарао се да је на путу заробљен и одведен у Бар, где га је нашао, поред других, и неки Никша Лишица из Подгорице.³⁰

Из године 1440. има забележака још о неким Подгоричанима који су, слично као и људи из других трговишта у ближој унутрашњости, силазили у Котор и Дубровник, те су ту задуживали за тканине и другу робу, односно склапали трговачка друштва са задатком да робу распродају на копну. Док је у Дубровнику тај однос био чисто финансијски — роба се преузимала за дуг, у Котору су зајмодавци радије ишли на друштво, јер су тако извлачили већу добит али и били изложени већем пословном ризику. Под условом „терцарије“ (трећина зараде капиталу) тканине су примили: Обрашин Богдановић за 51, а Милош Николић за 19 дуката.³¹

На сличан начин тих година задуживали су се на трговачке еспап Подгоричани и у нешто подаљем Дубровнику. На пример, 2. јануара 1441. Петко Богишић, Богосав Радовановић и Ратко Прибиниовић, компаноји из Подгорице, задужили су се код једног господара Пуцића на 15 дуката.³² То су свакако били пословно мали људи који се касније више нису бележили у списе приморских канцеларија — нотаријата; то, уосталом, показује и мала свота, па и зајмодавац — један дубровачки оглашивач (телал). У вези с једним наслеђењем јавља се и Златко Божичковић, вероватно купац какве робе од извршиоца (епитрона) тестаментa.³³

И 40-их и 50-их година XV века је било случајева да су Подгоричани долазили у Котор, ту се насељавали и женили Которкама, које су понекад у другом браку постајале и дубровачке снахе. Такав је, на пример, био Живко Ђивчевић (или Ђурђевић), чија се жена Станула касније преудала за Дубровчанина и прешла у град под Срђем.³⁴

³⁰ М. Динић, н.д., 199.

³¹ ИАК, СН VII, 19 и 37.

³² ХАД, Deb. not. XX, 110'.

³³ ХАД, Div. not. XXVIII, 76.

³⁴ ХАД, Proc. not. III, 22 од 8. III 1460. (именовање пуномоћника).

Један докуменат из 1455. године указује да су се четворица трговаца из Подгорице укључила у врло уносну трговину црвцем (реалгар, свакако из рудника са подручја копаоничке и новобрдске области). Тридесет првог јула те године вођен је пред дубровачким кнезом и судијама спор између Стјепана Медојевића, Радише Радосава Радичева, Вукше и Николе Поповића, компањона, и двојице Дубровчана — патриција Марина Ју. Градића и Кристифора Радосавова. Према ранијем споразуму Подпоричани су довели у град св. Влаха 1.309 литара много траженог »carmisium«-а по цени од једног перпера по литри; купци су, међутим, нашли да роба не одговара датом узорку (мустри), али су задржали и мешине и цакове у којима је рудача била транспортована. Пресуда је гласила да се поштује уговор, односно да се не уважи рекламација на квалитет.³⁵ Оно што треба у вези с тим нагласити јесте не само одржавање везе са Србијом него за те прилике сувремено пословање у трговачким друштвима, и то пре свега да се удружи пословни капитал, кога је било понајмање. Двојица ортака су, судећи по презимену, били поповски синови или унуци, а један је означен по деди (а не породичним именом). Испорука траженог црвца је такође била значајна, и не би указивала на случајну набавку или на новајлије у послу. Тим пре што је реч о години смене власти на подручју данашњег Косова, где је црвац без сумње набављен.

Подгорица се налазила у средњем веку на познатом Зетском путу којим су се кретали трговачки каравани из Србије преко Брскова на море. Као и на другим погодним и прометним местима, и око Подгорице су се 40-их и 50-их година, у тешко доба прве турске окупације Деспотовине и касније, догађале отимачине. Дубровчанин Вукота Цвјетковић, на пример, жалио се на једног свог земљана који је навео разбојнике на Вукоту *in loco dicto Podgorica*; разбојници су га премлатили и отели му нешто свиле, бибера, сапуна и друге робе.³⁶ Петру Вит. Гучетићу начињена је штета *in la caravana in Podgoriza* (1453). Тканине које су носили и још неки дубровачки трговци износиле су укупно 9.279 дуката и 24 гроша. У каравану је укупно било 18 трговаца, од којих 10 патриција. Поред тканина било је ту и друге робе, а поред осталог и »rochrovazi«, вероватно за покривање терета на коњима.³⁷

У Подгорици је било организатора пљачки и пресретања који се нису задовољили да само дочекују путнике на друму, односно да приреде крађе у караванима у самој Подгорици, него су одлазили на приморје, те су ту дочекивали и пљачкали бродове. Неки другари из Подгорице (од којих је један три године служио на двору деспотовог намесника) пошли су (неки и по ме-

³⁵ ХАД, Div. not., 40, 18' (дукат је рачунат са 39 гроша).

³⁶ ХАД, Lam. for. XVI, 215'.

³⁷ ХАД, Div. not. XXXVIII, 97—7' од 30. VII 1453.

ђусобној наредби) у Будву, где су фебруара 1448. дочекали један брод Крфљанина, који је вукао тканине и другу робу за дубровачке трговце у Валони.³⁸ Овакве дружине са степеном хијерархије већ указују на уходани професионализам, односно на масовни трговачки транзит преко Подгорице. Отимачине су, на пример, код Медуна приређивале 40-их година и суседне влашке скупине Пипера, Бјелопавлића, и Васојевића, као и појетканине и мануфактурне израђевине, него и овнови, волови, радинци из нешто удаљенијих Дробњака; нису увек биле у питању ша, те коњи и оружје гонича.³⁹

III. — Подаци о Подгорици од пада под власт Османлија до почетка XVII столећа

Није тачно познато кад је Подгорица дошла под власт Турака Османлија. Ту ситуацију индицира неколико записа из летописа. Први, из 1466. говори да је Хасан-паша сазидао град Подгорицу. У другом, из 1476, стоји да је цар сазидао град Подгорицу.⁴⁰ У трећем, Подгоричком летопису, забележено је под 1477. годином да је цар Мехмед кренуо на Зету и Подгорицу и да је сазидао град. У четвртном, из 1477, да је цар Мехмед пошао на Зету и да је саградио град Подгорицу.⁴¹ Иван Црнојевић јавио је Венецији 1472. године да Турци хоће да за себе утврде Подгорицу. У другом извештају из 1474. године Иван је обавестио млетачку сињорију да Турци хоће да обнове Подгорицу.⁴² Проф. Динић узима да је измена власти настала око 1475.⁴³ Изгледа да она није била тако једноставна, него да је више пута прелазила из руке у руку док коначно око 1476. није трајно, за више столећа, прешла у руке султана са Босфора.⁴⁴

Неколико година потом, 1485, Подгорица се јавља у сумарном дефтеру за скадарски санџак, тачније: у „сумарном дефтеру нахија Хота, Куча, Пипера и Климената, подложних скадарској ливи“, који је додат поменутом скадарском дефтеру. Нахија Подгорица спадала је у хасове санџак-бега. За само насеље је записано: „Село Подгорица. То је варош тврђаве Deredögen. Кућа 40; приход 3500 (акчи)“ У Подгорици је тада већ седео кадија и под његову јурисдикцију спадало је и подграђе твр-

³⁸ ХАД, Lam. for. XXI, 297.

³⁹ Исто, XVIII, 124 од 28. X 1444. (убиство једног Дубровчанина и отимачина 300 дуката).

⁴⁰ Љ. Стојановић, *Стари српски родослови и летописи*, Београд 251; Н. Шкерковић, *Подгорица*, 19; И. Радуловић, 226.

⁴¹ Lj. Stojanović, *Nekoliko srpskih ljetopisa*, Starine JAZU XIII, Zagreb 1881, 188; Љ. Стојановић, *Светогорски акти*, Млађи летописи, Слсменик СКА III, Београд 1890, 142; И. Радуловић, *Подгорица*, 226.

⁴² И. Радуловић, *Титоград*, 226.

⁴³ М. Динић, н.д., 202.

⁴⁴ Анализу података настојао је да да И. Радуловић (*Титоград*, 226).

ђаве Медуна и Пипери. Као што се види, Турци су тврђави у Подгорици дали име *Deredögen*, док је вароши остало старо име; међутим, турско име те тврђаве ни у то доба није било у већој употреби; оно се среће и у дефтеру из 1497, али се током XVI века изгубило. Поред хришћанских домова у подграђима Подгорица, Жабљак и Медун су — према мишљењу проф. Б. Ђурђева — „морали имати у то време као муслиманско становништво искључиво војнике и друге сличне категорије становништва које нису долазиле у обзир приликом пописа за дефтер, јер је њихов статус с обзиром на феудалне дажбине био јасан, будући да нису имали обавеза“.⁴⁵

Један састављач прегледа прошлости Подгорице тачно је запазио да „о животу Подгорице у XVI вијеку, првом вијеку под турским феудализмом, не може се много шта рећи због недостатка потребних података“.⁴⁶ Подгорица се 1519, на пример, бележи уз име Божидара Вуковића Ђурића, Подгоричанина.⁴⁷ Опет се више бележе житељи вароши него само насеље. Уз 1600. годину у једном рукописном запису манастира Хилендара стављено је да је подгорички спахија Димитрије поклонио том манастиру једно јеванђеље.⁴⁸

Новембра 1565. побунила су се брђанска племена око Подгорице и арбанашка око Скадра. Био је то последњи одјек побуне која је избила фебруара исте године око Дебра и у Гори. Пипери, Братоножићи, Кучи, Црмница и остали који су припадали Подгорици убили су седам закупника пореза и одбили да плате харач, протерали су турске органе власти и између себе изабрали кнезове, субаше и кадије. Потом су запосели пролазе ка луци Рисну и подвластили нека села. У гушењу покрета, поред скадарског санџак-бега, учествовао је и херцеговачки наместик са стрелцима из нахија Никшићи, Дробњаци и Пријеполје.⁴⁹

Которанин Марин Болица у свом опису скадарског санџака (1614) наводи Подгорицу као мали град (цитаделу) окружен великим подграђем од 900 кућа, већином хришћанских, и то тако да град и варош чине једну целину; насеље је положено изнад реке Мораче, тј. на њеним обалама. Подгорица је тада била средиште дела санџака, са 17 села у којима је било 1697. домова, иначе кадилук Зете. Подгорички муслимани у градњи зграда служили су се добро обрађеним каменом, који су довозили колима и са стране. У тврђави и вароши било је апроксимативно око 2200 људи способних да носе оружје, врло ратоборних, ве-

⁴⁵ Б. Ђурђев, *Deredögen—Podgorica*, Историјски записи бр. 1/1962, 59—61.

⁴⁶ И. Лаиновић, н.д., 20.

⁴⁷ Љ. Стојановић, *Стари српски записи и натписи I*, Београд 1902, 134, 138; И. Радуловић, *Титоград*, 226.

⁴⁸ Љ. Стојановић, *Стари српски записи и натписи IV*, Београд 1922, стр. 93, бр. 6483; А. Лаиновић, н.д., 20.

⁴⁹ А. Матковски, *Две непознате буне у скадарском санџаку од друге половине XVI века*, Историјски записи 1—2/1970, 148, 150—1.

ћином хришћана; међу њима је било 250 одличних стрелаца са дугом пушком; осталу војску чинили су коњаници са копљима и хришћани са мачем, копљем и штитом. У то време санџак-бег, чија је резиденција била у Скадру, већим делом боравио је у Скадру.⁵⁰

У архивским књигама Котора XVI века има свега неколико докумената о пословним људима из Подгорице; у Дубровнику их више, међутим, нема. Тринаестога маја 1517. Живко Подгоричанин нашао се пред которским кнезом и судијама на захтев Лоренца Загурија у вези са неком свилом; Живко је свилу купио, али уместо да изврши исплату у року, предомислио се те је робу вратио; питање се поставило и око капаре коју је Живко положио, и то од једног дуката и шест литара обрађене свиле.⁵¹ Та регистрована парница указивала би да су подгорички трговци проширили своју делатност и на финансирање обраде свиле, што су обављале подгоричке занатлије. Сирова свила је увожена са приморја, а обрађена извожена.

Ипак, извоз коже остао је специјалитет Подгоричана. У судским актима Котора 1522. године налазимо имена неколико подгоричких муслимана у пословним односима са которским табацима. Хајдар је 1. јула поставио за свог пуномоћника једног Которанина да убере сав новац који му је дуговао Павлић табак. Двадесет пет дана касније Хајдар је Павлића тужио, но овај се није јавио на рочишту те је пресуђен да Подгоричанину плати 609 белих акча, и то са 87 комада обрађених кожа (pelles). У међувремену тужбу је поднео и Хајдаров комисионар, но по њој није вођена расправа.⁵² Павлић табак имао је спор и са Скендером Подгоричанином, који се огласио ћирилским писмом. Тај Скендер тужио је мајстора Силвестера, кожухара, док је од Павлића сам био тужен.⁵³ Најзад, као тужилац јавио се и Ферхат Подгоричанин, за чијег пословног партнера се не каже изричито каквом се привредном активношћу бавио.⁵⁴

⁵⁰ С. Љубић, *Марина Болице Которанина опис санџака скадарског од г. 1614*, Старине XII, Загреб 1880, 178, 191, 181; И. Радуловић, Титоград, 227. — Подаци Болице у постојећој литератури па и код А. Лаиновића (н.д., 20) навођени су недовољно прецизно и непотпуно. Треба указати да је Марин Болица више пута био у Скадру на пример и априла 1606. (ИАК, СН LXXIII, 855). О Подгорици види и детаљан опис Евлије Челебије из 1661. године (Евлија Челеби, *Путопис. Одломци о југославенским земљама*, превео Х. Шабановић, Сарајево 1967, 334—35). Из прве половине XVII века има дубровачких података да су и босанске паше преко Подгорице силазиле у Херцег-Нови, на пример јуна 1633. (ХАД, Lett. Lev. XLVI, 83).

⁵¹ ИАК, СН XXXII, 654.

⁵² ИАК, СН LXIII, 634, 324 и 351.

⁵³ Исто, 557 и 685.

⁵⁴ Исто, 644.

IV. — *Послови подгоричких трговаца са Которанима од 1590. године до краја XVII века*

Од године 1590. Подгоричани су опет почели да се чешће јављају у Котору, а самим тим и у судско-нотарским књигама овога града. До те појаве дошло је, пре свега, због интензивнијих политичких збивања у јадранском басену, где је почела да цвета пиратерија ускока и других хришћанских гусара. Неколико подгоричких муслимана постало је жртвом те политичке поморске ребелије. Као што су Новљани и неки Которани представљали посреднике при ослобађању хришћанских сужњева у рукама арбанашких, улцињских и новљанских „морских вукова“, тако су се сада неки Которани, као приморски суседи Подгоричана, прихватили дужности да своје пословне другове и суседе избаве из невоље. Почетком 1590, на пример, Подгоричанин Мустафа Станисковић налазио се у ропству у месту Зачивац. Да би се дошло до новца за његово ослобађање, Подгоричанин Мухамед Ганић предао је полог злата и сребра двојици которских нобила, који су дали позајмицу од 350 талира, с тим да се исплата те своте обави преко једног которског патриција настањеног у Венецији. По враћању позајмице Ганићу је требало предати злато и сребро.⁵⁵ Тог Мустафу, неименованог брата Јусуф-бега Крзмића и једног трећег Подгоричанина (Хасана) заробили су сењски ускоци на паштровићком броду и одузели им робу. Због тога је настао спор између Јусуф-бега и његових рођака, сродника Мустафиних и Хасана Барифаће, с једне стране, и петорице Паштровића и целог паштровског збора, с друге. Најзад су у Котору 28. маја 1591. изабрана двојица которских племића да пресуде у спору. Кад су ове изборне судије установиле да су Паштровићи невини, обе стране су се измириле, изљубиле и обећале трајно пријатељство.⁵⁶ Поменути Јусуф-бег Крзмић слао је робу на сајам св. Тројице, те му је при путу украден један сребрни појас; појас је потом илак враћен, па је изјаву у том смислу дао у Котору Јусуф-бегов слуга Хусејин, који је робу свакако и спроводио.⁵⁷ Поменутом бегу и заробљеном Мустафи Станисковићу дуговао је Которанин Иван Ст. Лоренчевић, који је био упућен да новцем издејствује Мустафину ослобођење. Лоренчевић је у ствари био пословни партнер Подгоричана, и од једног од њих (Мухамеда Ганића) примио је на кредит 1591, године велике глади, осам которских стара жита и два коња.⁵⁸

Дуговања је било и са друге стране. Син Синана чауша из Подгорице, Селим војвода примио је од једног которског Болице 122 талира, те му је дао у залог кутију са златом и бисерима, запечаћену оловом и воском, и коњски оглав; кад је Селим упу-

⁵⁵ ИАК, СН LXVI, 485 од 13. и 15. I 1590.

⁵⁶ Исто, 209 од 30. V 1591.

⁵⁷ Исто, 237 од 29. VI 1591.

⁵⁸ Исто, 85 од 30. VIII 1590.

тио у Котор новац преко слуге Хусеина, Болица је пред сведоцима Његушанима вратио залог.⁵⁹ Те 1593. године догоњена су у Котор на продају и говеда подгоричких муслимана. Њих је, поред осталих, куповао турски цариник пред Котором Виценцо Змајевић, те би за говеда примао од которских патриција готов новац и тканине, што је потом, уз личну зараду, предавао подгоричким продавцима стоке.⁶⁰ Продаја расних арапских коња увек је била популарна на Јадранском приморју. И которски провидур је 1596. купио таквог ата од поменутог војводе Селима, сина Синановог, и то за високу цену од 80 талира, што је исплаћено делом у новцу а делом у свиленим тканинама.⁶¹

Заједничко пословање Миха Болице, једног од најпословнијих људи у Котору на прелазу из XVI у XVII век, са цариником Змајевићем констатовано је десет година касније. Њих двојица су, наиме, за рачун браће Загури, Которана настањених у Венецији, слали 1603. године робу у Подгорицу и Бар.⁶² Дакле, Котор је обављао природну функцију трговачког посредника између јадранске метрополе и зетских трговишта под влашћу Османлија.

За Подгоричане, као и за остале пословне људе из балканских земаља, приморје и његови трговци били су најинтересантији у вези с финим тканинама западне израде. Мухамед Челебија из Подгорице такође је узимао скупа сукна на вересију, дајући залог; око једног таквог залога од 80 талира избио је спор у позно пролеће 1610. године.⁶³

Од самог почетка XVII столећа вуна је, као и у суседној Албанији, избила у први ред извозних производа Подгорице. Мухамед Ахметовић звани Хебо, изравнао се, децембра 1601, са двојицом которских нобила при продаји вуне. Карактеристично је да је Хебо преузимао у Котору не само fine западне тканине него и просту рашу, израђивању иначе и у влашким насељима Херцеговине. Вуна из Подгорице преко Которана експедирана је и у Венецију; за једну такву попиљку Муса Мустафић примио је новац од Франа Болице, који се специјализовао у откупу вуне. По вуну су у Подгорицу ишли и сами Которани у мањим групама, обично предвођени каквим човеком родом из

⁵⁹ ИАК, СН LXVII, 90 од 31. I 1593.

⁶⁰ Исто, 212 од 8. VII 1593. — Змајевић је девет говеди дао једном Борици за 34 талира и 12 лаката дамаска јарке црвене металне боје (кремешин).

⁶¹ ИАК, СН LXIX, 1063 од 1. VIII 1596. — Дванаест лаката беле и жуте свилене тканине процењено је на 24 талира, тј. по два талира лакат. Осам дана по купопродаји коња испоставило се да је коњ мањкав у ногама; како је у уговору био предвиђен рок од 40 дана за утврђивање валаности коња, Которанин је одмах коња вратио. (Исто.) Неисправност коња и такав споразум утврдили су неки сведоци (Исто, 1067).

⁶² ИАК, СН LXXIII, 1659 од 11. VI 1603.

⁶³ ИАК, СН LXXV, 260—63.

Црне Горе. Тако је било и 1612. године, кад су тројица ситних пословних људи из града св. Трифуна оштећени од Мухамеда Челебије из Подгорице, који им је узео на превару 60 талира, и то зато што му његов водич, један Црногорац насељен у Котору, није исплатио коња којег је раније од њега позајмио.⁶⁴ Тај Мухамед Челебија водио је спор (1611) и са Јаковом Пасквалијем. Пасквали је у то доба (1610) финансирао пут једног пословног агента у Подгорицу.⁶⁵

У литератури је изнесен податак да је, према которским споменицима, неки Сулејман, подгорички трговац, силазио у Котор трговачким послом, у јесен 1613. године.⁶⁶ На жалост, вест није могла бити потврђена прегледом сачуваних которских архивалија.

Спор око полога јавио се и у трећој деценији XVII века. Јусуф, син Сулејмана Улемовића из Подгорице, заложиио је код једног Јакоње посребљену сабљу и једну сребрну чашу од седам унци.⁶⁷

У которској архивској грађи нема записа о конкретним пословним додирима у следећим деценијама. Од средине 40-их година па за четврт столећа трајао је дуготрајни кандијски рат, кад је контакт, после прекида првих година, ипак одржаван с Албанијом. Тек 80-их година, из времена морејског рата, о стању у Подгорици и суседним областима скадарског санџака пристизале су у млетачки Котор уходске вести.⁶⁸ Кад је неки Вујин Лазаровић био заробљен и продат спахији Мардићу у Подгорици, узето је на зајам у Котору 80 реала да се сужањ откупи.⁶⁹ Из године 1698. постоји занимљив извештај которске општине о разним опасинама у народу, па и о појавама крађе људи и њиховог одвођења у турско ропство, тако да су се ти људи налазили у Жабљаку, Подгорици, Бару, Елбасану (Terra Nova) и у другим султановим местима.⁷⁰

Као што се види, извозно-увозну трговину водили су у Подгорици искључиво њени трговци муслимани. Извозили су се сточарски производи (кожа, вуна), рогата марва, коњи, а можда и какви занатски производи (седла, узде, израђевине од метала), вероватно и рујевина за штављење кожа. Увозиле су се разли-

⁶⁴ ИАК, СН LXXII, 350 и 351 од децембра 1601.

⁶⁵ ИАК, СН LXXVII, 499 и 537, 403 и 385 од 12. XII 1612, 16. I 1611. 7. VI 1610.

⁶⁶ К. П. Костић, *Грађа за историју српске трговине и индустрије*, Споменик 66, Београд 1926, 197; А. Лаиновић, н.д., 20.

⁶⁷ ИАК, СН LXXXIII, 250 од 10. X 1626.

⁶⁸ ИАК, Административно-управни списи I, 620'—22.

⁶⁹ Исто, 1, 786.

⁷⁰ ИАК, СН CXXVII, 580 и 613.

чите вунене и свилене тканине, а свакако и колонијална роба. Тако је, уосталом, било и столеће касније.⁷¹

Врло инструктивне податке о Подгорици и Подгоричанима донео је на основу венецијанског архива Глигор Станојевић. О Подгорици се 1612. године у Котору писало као о „великом и трговачком граду“ Следеће, 1613. године Подгорица је постала велики војнички логор, те су се угледније муслиманске породице склониле у Херцег-Нови и Рисан.⁷² У лето 1640. Подгоричани су убили једног виђенијег црногорског главара. Страхујући од освете, ниједан муслиман из вароши није се усуђивао да пређе реку Морачу. Кад су се неки подгорички трговци враћали из Венеције са еспапом, бојали су се да пођу уобичајеним путем преко Црне Горе, него су у пратњи својих пријатеља пошли заобилазно, преко Рисна и Никшића. Ипак, нису избегли которску заседу, тако да је у каравану убијен један Никшићанин, двојица су рањена, а роба је заплена у вредности од 4.000 рела. Као одговор на то организована је смела диверзија: скупина одважних Подгоричана неопажено се провикула кроз Црну Гору, ухватила црногорског владика и одвела га у Подгорицу. Црногорци су одмах сазвали збор и одлучили да сав плен врате за владика.⁷³

У почетку кандијског рата из Подгорице и из Скадра (1647) вршен је јачи притисак на суседне области Црне Горе. Године 1649, пошто су Млечани подстакли устанички покрет у Кучима и када су Кучи загосподарили Медуном, провидур Фосколо настојао је да заузме Подгорицу; међутим, млетачком одреду од 300 људи придружили су се од свих племена само Кучи, и то само један њихов део; због тога од освојења Подгорице није било ништа. Црногорски главари су пристали да приђу Млечанима, чија се војска налазила на Цетињу, тек пошто се најпре заузме Подгорица. Преамбициозни Млечани су се у ствари врло млитаво држали, те је било довољно да се у Подгорици окупи неколико стотина Турака, па да се Млечани забрину и за судбину Котора. На почетку рата било је случајева да су Црногорци из периферних нахија бежали према Подгорици, Жабљаку и Бару.⁷⁴

Концем зиме 1653. једна бројнија скупина харамија из Подгорице продрла је у Црну Гору, заједно с неким Брђанима, у жељи да нападну млетачко подручје. Када покушај није успео и када се чета вратила, Млечани су одмах запретили репресалијама против подгоричких трговаца. То је изазвало забрину-

За ситуацију у XVIII столећу види: В. Винавер, *Трговина Бара, Бијелог Поља и Подгорице са Дубровником (1720—1760)*, Историјски записи 2/1953, 458—80.

⁷² Г. Станојевић, *Југословенске земље у млетачко-турским ратовима XVI—XVIII вијека*, Београд 1970, 190 и 191.

⁷³ Исто, 197.

⁷⁴ Исто, 207, 212, 215, 216 и 265.

тост у Подпорици, те су диздар-ага и сви прваци подгоричког града упутили молбу Франу Болици да измоли провидура да не предузима никакве противмере против трговаца; Подгоричани, су примили обавезу да ће тражити од Јусуфбеговића да казни зликовце; подгоричке аге су поручивале да је у обостраном интересу да се сачува мир, „јер између овога и онога града се одржава стална љубав, пријатељство и разговори“.⁷⁵

Марта 1655. Турци су напали Грбаљ и још нека насеља у млетачкој Боки; у походу су узели учешћа и људи из Подгорице и Жабљака, те Пипери, Бјелопавлићи и Братоножићи. Мањи одреди су и касније из Подгорице и других турских градова повремено, преко Црне Горе, упадали на територије Крилатор лава.⁷⁶

У морејском рату Подгоричани су били довољно забављени Кучима и другим Брђанима да би имали снаге и времена да крену на млетачки Котор.⁷⁷ Док је за време кандијског рата трговцима ипак како-тако успевало да из Подгорице силазе у залив Котора, таквих прилика није било у рату 80-их и 90-их година XVII века. Тај прекид значи и природан завршетак пословних веза вођених и одржаваних на приказани начин.

Bogumil Hrabak

NÉGOCIANTS DE PODGORICA EN XV, XVI ET XVIIe SIÈCLE SELON LES DOCUMENTS DES ARCHIVES DE KOTOR ET DUBROVNIK

R é s u m é

Les données historiques sur Podgorica se trouvant dans les archives de Kotor et Dubrovnik de XVe jusqu'à XVIIe siècle sont peu nombreuses et concernant exclusivement la commerce et les liaisons d'affaires des commerçants de Podgorica avec des prêteurs et marchands des villes indiquées. Pour mieux inclure ces nouveaux documents authentiques dans les connaissances historiques, l'auteur a fait un choix critique et scientifique de ces documents sur Podgorica dès XIV siècle. Le premier document d'archives, concernant le XVe siècle, est relatif à une procuration faite en Dubrovnik 1427 an.

Les nombreux documents de ce temps sont lieux au nom de Bojko Dinović de Podgorica, qui a vécu entre 1430 et 1441. Les nombreux parmi ceux qui fréquentaient Kotor étaient les cordonniers.

De cette documentation on peut tirer la conclusion que Podgorica se développait au point de vue commercial en jouant le rôle de transmission et intermédiaire entre la Serbie et le Littoral.

⁷⁵ Исто, 229.

⁷⁶ Исто, 236—7, 256.

⁷⁷ Исто, 323, 324, 339—42, 361, 364, 365, 393,